

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05
Національної академії внутрішніх справ,
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

В І Д Г У К
офіційного опонента

на дисертацію Юсупова Володимира Васильовича на тему
"КРИМІНАЛІСТИКА В УКРАЇНІ У XX - НА ПОЧАТКУ XXI СТ.
(ІСТОРИКО - ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)", підготовленої на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність (081 - Право)

Актуальність теми дослідження. В умовах складних і тривалих реформ судових і правоохоронних органів, що здійснюються в Україні, тих кардинальних змін, які відбуваються в їхній діяльності у боротьбі зі злочинністю, значення криміналістичних досліджень і науково обґрунтованих рекомендацій невинно зростає. Слід зазначити, що потреба у криміналістичних знаннях відчувається у всіх сферах соціальної, і насамперед юридичної, діяльності, якщо вона пов'язана з дослідженням ретроспективних подій, явищ, вчинків, з виявленням і оцінкою певних фактів, значущої для певних органів, установ, службових осіб інформації. Тому, що саме криміналістика пропонує такі засоби і методи, які спроможні вирішити вказані завдання. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до розширення меж суспільної діяльності, яка відноситься до об'єкту криміналістики і тих специфічних наукових завдань, що відносяться до її предмета. Але вказані тенденції в наукових колах сприймаються неоднозначно і викликають серйозні дискусії, що впливають на саму сутність криміналістичної науки, на оцінку інтеграційних і диференційних процесів, пов'язаних з її утворенням, формуванням і напрямів досліджень.

ВРСДЗ НАВС		
Вх. №	5971	
28	12	20 18
кількість аркушів:		
осн. док.	14	додаток —

Сказане свідчить про те, що генеза, природа, історія виникнення і становлення в Україні криміналістики, шляхів її подальшого розвитку становлять ті фундаментальні проблеми, глибоке дослідження яких є надзвичайно важливим завданням сучасної криміналістичної науки. Необхідно зазначити, що монографічних праць, присвячених історико-теоретичному аналізу криміналістики в Україні, ще не було. Тому тему дисертації В.В. Юсупова "Криміналістика в Україні у XX - на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)" слід вважати актуальною, оскільки вона віддзеркалює не тільки минулі проблеми і досягнення криміналістики, але й окреслює її сучасний стан, напрями і перспективи розвитку.

Метою дослідження є формулювання концептуальних засад становлення криміналістики в Україні та запропонування перспективних шляхів її розвитку (с.23).

Для досягнення поставленої мети автором сформульовані конкретні **завдання:**

- з'ясувати передумови зародження основ криміналістичних знань і подальшого їх формування;
- розробити періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні;
- визначити сучасний підхід до поняття криміналістичних знань з огляду історичні тенденції їх розвитку, дослідити сутність і види цих знань;
- охарактеризувати предмет криміналістики, висвітливши етапи формування уявлень про нього та сучасне розуміння, обґрунтувати його структуру;
- визначити систему криміналістики, її елементи, враховуючи відмінності між науковою і навчальною дисципліною "Криміналістика";
- встановити етапи розвитку криміналістики у вітчизняних криміналістичних установах систем юстиції, МВС, охорони здоров'я, виокремити особливості цих процесів;
- висвітлити розвиток криміналістики у закладах вищої освіти та науково-дослідних установах України;

- виявити тенденції розвитку криміналістичних знань у XX - на початку XXI ст., які поширювали в друкованих виданнях;
- узагальнити актуальні напрями розвитку криміналістики, що оприлюднені під час окремих наукових заходів на території України у XX - на початку XXI ст., з'ясувавши їх вплив на вдосконалення криміналістичної діяльності;
- запропонувати перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні(с.23-24).

Визначені завдання в цілому кореспондують зі змістом роботи та висновками, що демонструє логічний і послідовний процес їх виконання.

Дисертаційне дослідження виконано у відповідності до важливих державних програм і нормативно-правових актів. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ та зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1112, 2010 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій є достатньою, оскільки базується на багаторічних особистих дослідженнях дисертанта, використанні та аналізі ним минулого і чинного законодавства, 882 правових і наукових джерел, а також використанні статистичних та аналітичних матеріалів органів влади, судових і правоохоронних органів, історичних архівів України.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням належної методології дослідження, загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема історичного, системно-структурного, моделювання, статистичного та інших. Автором проведені ґрунтовні емпіричні дослідження: анкетування 460 слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції, судових експертів, адвокатів, суддів, наукових співробітників і викладачів юридичних закладів вищої освіти 13 областей України та міста Києва протягом 2013-2017 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що монографічне історико-теоретичне дослідження виникнення, становлення і розвитку криміналістики в Україні в XX - на початку XXI століть виконано вперше. Здобувачем у відповідності до поставлених завдань сформульовано положення і висновки, що становлять наукову новизну. Так, *вперше* :

- розроблено періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні, що відображує поступове формування теоретичних і практичних засад і положень криміналістики: перший - зародження основ криміналістичних знань (з XI ст. до кінця XIX ст.); другий - виникнення криміналістики як науки та її розвиток (з кінця XIX ст. до середини XX ст.); третій - розвиток криміналістики як самостійної юридичної науки, навчальної дисципліни та практичної діяльності (із середини XX ст. до 1991 р.); четвертий - сучасний стан розвитку криміналістики в Україні (з 1991 р. й донині);

- встановлено передумови основ криміналістичних знань , що полягали у передбаченому в законі обов'язку встановлення обставин учинених злочинів, використовуючи різні джерела доказів, що зрештою зумовило суспільний запит на розроблення об'єктивних засобів і методів розкриття вчинених правопорушень;

- з'ясовано шляхи імплементації криміналістики в практичну діяльність та освітньо-науковий простір українських губерній Російської імперії в кінці XIX - на початку XX століть;

- у структурі предмета криміналістики визначено закономірності злочинної діяльності як об'єктивно зумовлені, повторювані, стійкі взаємозв'язки між такими її елементами як мета, об'єкт, суб'єкт, засіб, механізм, результат, що виражені в навколишньому середовищі у вигляді матеріальних та ідеальних слідів;

- запропоновано структуру системи науки криміналістики до елементів загальної частини якої віднесено загальнотеоретичні положення з підрозділами: предмет, система і завдання криміналістики; історія криміналістики; становлення і розвиток криміналістичних теорій;

методологічні засади криміналістики; криміналістична ідентифікація й діагностика, до елементів особливої частини - криміналістичну техніку, криміналістичну тактику криміналістичну методику;

-окреслено етапи розвитку криміналістики у вітчизняних криміналістичних установах систем юстиції, МВС, охорони здоров'я;

- виявлено особливості розвитку криміналістики у вітчизняних експертних закладах системи охорони здоров'я в першій половині XX століття;

- охарактеризовано головні напрями розвитку криміналістики із узагальненням дискусійних питань та окресленням ролі практичних органів, закладів вищої юридичної освіти, наукових і науково-дослідних установ у впровадженні сформованих криміналістичних рекомендацій (с. 26-28).

В роботі також зазначаються ті наукові положення, що удосконалені автором та дістали подальший розвиток (с.28-30).

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та у наукових працях. Викладені у дисертаційній роботі положення, висновки і рекомендації в достатній повноті відображують предмет дослідження та вирішують поставлені в ній завдання. Основні положення, висновки і рекомендації, що викладені у дисертації, знайшли своє відображення у двох монографіях, підручнику з криміналістики, посібнику з розслідування злочинів, у дев'ятнадцяти статтях фахових видань, шести статтях у зарубіжних виданнях, тридцяти п'яти тезах матеріалів конференцій, у трьох авторських свідоцтвах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони дають системне уявлення щодо виникнення, поширення і розвитку криміналістичних знань в Україні, напрямів їх використання у наукових дослідженнях, навчальному і навчально-методичному процесі при викладанні курсів з криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, судової експертології, діяльності правоохоронних органів та

експертних установ, при підготовці підручників і навчально-методичних посібників з криміналістики і судової експертизи.

Оцінка змісту та оформлення дисертації й автореферату.

Дисертаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, які включають чотирнадцять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальні висновки по роботі, список використаних джерел та додатки. Повний обсяг дисертації складає 564 сторінки, з яких основного тексту - 422 сторінки. Зміст дисертації відповідає темі дослідження, його предмету і визначеній меті. Кожному поставленому завданню відповідає окремий висновок.

Розділ 1 "**Методологічні підходи до визначення криміналістичних знань**" містить три підрозділи.

У першому підрозділі досліджуються передумови зародження криміналістичних знань, що отримали витoki з практичних потреб людини у виявленні і "читанні" слідів тварин, ознак подій і явищ, необхідності встановлення обставин злочинів та використанні при цьому професійних, спеціальних знань та умінь з різних видів ремесла, медицини, письма, полювання тощо. Констатується, що вже в ХУІ ст. з'являються у Московській державі перші установи, що проводили експертизи документів на предмет їх справжності чи підробки, встановлення виконавця рукопису за почерком, виявлення підроблених грошей та ін. (с.54-58).

У другому підрозділі розглядаються етапи формування криміналістичних знань і виникнення криміналістики як науки. Звертається увага на активне формування криміналістичних знань у другій половині ХІХ століття, що зумовлювалось науково-технічними досягненнями тодішньої цивілізації, гуманістичними ідеями буржуазного суспільства, появою змагальної форми судочинства та наукових методів експертних досліджень. Автор наводить коло чинників, що сприяли у цей період формуванню криміналістики як науки (с. 125), що завершилось її оформленням в систему відповідних знань та виданням фундаментальної праці Г. Гросса (1893 р.).

У підрозділі 1.3 Автором аналізуються такі суміжні поняття як спеціальні та криміналістичні знання, точки зору різних вчених на їх сутність і використання у кримінальному провадженні. В результаті він приходить до висновку, що криміналістичні знання можуть розглядатися у широкому і вузькому значеннях (с. 126). Багато уваги приділяється з'ясуванню сутності та природи спеціальних знань, описується історичний шлях їх появи, а також напрямів і форм використання у розслідуванні злочинів. Простежується думка автора про поєднання у розслідуванні криміналістичних і спеціальних знань, що сприяє оптимізації останнього. Правильно говориться про постійне оновлення і розширення криміналістичних знань, що впадає на розуміння визначення предмету і системи криміналістики (с.122).

У другому розділі роботи "**Становлення та розвиток уявлень про предмет криміналістики**" автором розглянуті центральні питання криміналістики, пов'язані з розумінням і визначенням об'єкта і предмета цієї науки.

В підрозділі 2.1 висвітлюється соціально-історична трансформація підходів до визначення предмету криміналістики. Правильно вказується на те, що поняття предмета криміналістики повинно формулюватися з огляду на об'єкт її пізнання (с. 131). Цілком можна погодитися з думкою автора, що її об'єкт включає дві складові: злочинну діяльність та діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, але може бути розширеним і включати й інші правопорушення та їх розслідування (с.147-148).

Проаналізовані й дістали авторської оцінки підходи до формулювання предмета криміналістики. Цікаво, що точку зору на розширення уявлення щодо предмету криміналістики підтримало 38,2 % опитуваних, тобто більшість респондентів. Вказується на п'ять етапів формування предмета криміналістики, останній з яких свідчить про нові погляди та потенційну зміну парадигми криміналістичної науки (с.192-193).

У підрозділі 2.2 розглядається структура предмета криміналістики. Слід погодитися з тим, що структура предмета криміналістики повинна

охоплювати дві загальні складові: закономірності злочинної діяльності і закономірності у діяльності з її розслідування. Системно-діяльнісний підхід дозволів автору правильно визначити структуру цих видів діяльності, що дає змогу визначити і проаналізувати їх елементи та взаємозв'язки.

У підрозділі 2.3 досліджується предмет криміналістики як системоутворюючий чинник криміналістичних знань. Слід підтримати думку автора про те, що уявлення стосовно змісту предмета криміналістики обумовлює побудову системи цієї науки. На основі аналізу поглядів різних вчених на систему науки криміналістики здобувач пропонує виділення загальної частини, куди входять теоретичні, методологічні та наукознавчі проблеми криміналістики, і особливу частину, куди включаються криміналістична техніка, криміналістична тактика і криміналістична методика (с.189). Систему навчальної дисципліни автор пропонує залишити без змін, посиляючись на думку В.А. Журавля про неминучі прогалини у зімісті положень криміналістики у випадку зміни її системи.

Розділ 3 "Криміналістика в Україні в першій половині XX ст."

У підрозділі 3.1 говориться про започаткування державних криміналістичних установ в Україні і, перш за все, судово-експертних установ в Києві, Одесі та Харкові, виділяючи три етапа їх становлення: I етап - 1914-1917 рр.; II етап - 1917-1941 рр.; III етап - з 1944 р. При цьому вказується на вагомий внесок учених цих установ у розвиток не тільки криміналістичної техніки і судової експертизи, але й на розвиток теоретичних положень криміналістики, криміналістичної тактики і методики розслідування окремих видів злочинів.

В підрозділі 3.2 простежується становлення криміналістики в науково-технічних підрозділах органів внутрішніх справ, а також в експертних підрозділах Міністерства державної безпеки з першої половини XX ст. до кінця Другої світової війни. Особливого розвитку досягли впровадження криміналістичної реєстрації, розробка і застосування засобів у пошуку і фіксації слідів на місці події, речових доказів, розробка методик

розслідування окремих категорій злочинів, підготовка експертів для власних потреб. Цим науково-технічним підрозділам з 1932 р. було надано право на проведення експертиз.

У підрозділі 3.3 висвітлюється розвиток криміналістики в експертних закладах системи охорони здоров'я. Звертається увага, що криміналістичні, судово-медичні, біологічні дослідження в першій половині XX ст. виконувались на кафедрах судової медицини в університетах Київ, Харків, Одеса і Львів. Охарактеризовано особливості розвитку медико-криміналістичних досліджень у створених в 1949 році бюро судово-медичних експертиз.

Підрозділ 3.4 присвячено розвитку криміналістики в навчальних закладах і науково-дослідних установах у першій половині XX ст. Автором показано як поступово знаходила своє належне місце криміналістика не тільки на курсах підготовки жандармів, поліцейських, судових експертів, але й на юридичних факультетах Київського, Харківського, Новоросійського (Одеського) та Чернівецького університетів на кафедрах кримінального права, а після 1917 року - на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. У 1930-40 роках почали захищатися і дисертації, які були в основному присвячені питанням судової експертизи, методиці розслідування злочинів і криміналістичній реєстрації. В межах криміналістичних досліджень відповідні експертні фахівці захищали дисертації не з юридичних наук, а з медицини, хімії, біології.

У підрозділі 3.5 розглянута роль спеціальних видань як засобів поширення криміналістичних знань. Відзначається, що такі знання відображувались і популяризувались у юридичних журналах, у виданнях, присвячених науковим заходам, перекладались роботи відомих зарубіжних криміналістів. В більшості, як відзначає автор, такі роботи стосувалися технічних і тактичних питань у розслідуванні злочинів. Особливо активізувались криміналістичні дослідження, обговорення проблем криміналістики і судової медицини в Україні у 20-30 роках минулого

століття. Цей період, як пише автор, закінчується виданням першого радянського підручника з криміналістики в двох книгах, виданому у 1935-1936 роках.

Розділ 4 **"Криміналістика в Україні у другій половині XX на початку XXI ст."** присвячено висвітленню та аналізу сучасних проблем розвитку криміналістичної науки.

У підрозділі 4.1 відображеться розвиток криміналістики в судово-експертних установах Міністерства юстиції України. Відзначається, що в 60-ті роки минулого століття стали формуватися науково-експертні школи науково-дослідних інститутів судових експертиз. З цього моменту і по теперішній час вчені, що працювали в НДІСЕ, внесли суттєвий внесок у криміналістичну науку, досліджуючи не тільки проблеми судової експертизи, але й різних інших напрямків. Вагому роль у поширенні криміналістичних знань відіграють науково-методичні видання цих інститутів. Звертається увага на те, що науково-дослідна і практична робота установ судової експертизи супроводжується оновленням експертного обладнання, оцінюванням системи управління якістю, акредитацією їх лабораторій відповідно до стандартів Європейської мережі судово-експертних установ, обміном досвідом з експертами різних країн.

У підрозділі 4.2 показано розвиток криміналістики в органах досудового розслідування та експертно-криміналістичних підрозділах Міністерства внутрішніх справ. Звертається увага на те, що експертні установи МВС України забезпечують не тільки виконання експертних досліджень, але й техніко-криміналістичне супроводження слідчих дій - насамперед огляду місця події, обшуків та ін. (с.414).

У підрозділі 4.3 викладаються погляди автора на перспективні напрями розвитку криміналістики. В роботі вказується, що вбачається перспективним впровадження у виявлення і розслідування злочинів інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій, удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних та

геномних слідів, використання під час огляду місця події систем глобального супутникового позиціювання, лазерних 3D сканерів. Важливим напрямом є розробка криміналістичних методик розслідування кіберзлочинів, організованої злочинної діяльності, торгівлі людьми, нелегального обігу зброї, злочинів проти довкілля, наркозлочинності, основ національної безпеки України, військових злочинів, транснаціональної злочинної діяльності, злочинів проти безпеки виробництва, власності, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Вивчення та аналіз змісту дослідження показує, що воно виконано на належному науковому рівні, відзначається оригінальністю, новизною, творчим і самостійним підходом у вирішенні поставлених завдань. Можна вважати, що данне дисертаційне дослідження вносить суттєвий науковий внесок у теоретичні, методологічні, наукознавчі та історичні положення криміналістики. Положення дисертації викладені логічно, з дотриманням наукового стилю і завершуються чіткими висновками.

В авторефераті стисло і точно відображені головні положення і висновки дисертаційного дослідження у відповідності до його змісту і структури.

Оформлення дисертації та автореферату повністю відповідають встановленим вимогам.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В.В. Юсупова, разом з тим необхідно вказати на наявність деяких дискусійних положень і висловити певні **зауваження**.

1. Досліджуючи напрями формування криміналістичних знань у перший період (з XI до кінця XIX ст.), автор зосереджує увагу, в основному, на застосуванні спеціальних знань і науково-технічних досягненнях тих часів у розслідуванні злочинів, що трансформувалось надалі у розділ криміналістичної техніки і судової експертизи. Проте слід було б вказати й на перші рекомендації тактичного і методичного характеру, що впливають з

робіт М.Орлова (1833), Я.Баршева (1841), Л. фон Ягемана (1838), О. Колоколова (1850), О. Квачевського (1867) та ін.

2. У підрозділі 1.3 йдеться про криміналістичні і спеціальні знання з метою їх з'ясування і розмежування, Разом з тим наводяться і можливі словосполучення, що об'єднує ці два поняття - "спеціальні криміналістичні знання", а також "спеціалізовані криміналістичні знання"(с.118-119). Залишається неясним ставлення автора до наведеного питання та чи відносить він криміналістичні знання до правових або юридичних.

3. На с. 121 роботи автор розглядає криміналістичні знання у широкому та вузькому значеннях. В першому випадку - "це систематизована інформація про закономірності злочинної діяльності та закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів у різних видах юридичних процесів, що пізнанні суб'єктами, які застосовують ці данні у своїй професійній діяльності." У другому випадку вони розглядаються " як сукупність відомостей з криміналістики й інших спеціальних юридичних дисциплін, що набута під час навчання та професійної діяльності слідчими, прокурорами, суддями, захисниками" . Важко зрозуміти, за якими ознаками вони розрізняються: чи за глибиною й широтою знань, чи за характером їх отримання і застосування, чи за суб'єктами використання. Не ясно також, чому набування, використання, поширення й удосконалення криміналістичних знань вказаними суб'єктами "формує стадії розвитку криміналістичних знань" ? (там же) .

4. Розглядаючи об'єкт вивчення криміналістики, доцільно було б згадати і прокоментувати віднесення проф. В.П.Колмакова до такого об'єкту злочинів, що замишляються, готуються, починаються й завершуються (Введение в курс науки советской криминалистики. Лекция.- Одесса, 1973, с.6).

5. Автор пропонує систему науки криміналістики побудувати з двох частин: загальної і особливої (с.188). В загальну він включає теоретичні, методологічні, історичні положення, а в особливу - криміналістичну техніку,

криміналістичну тактику, криміналістичну методику (с.189). Але якщо відкинути назви частин- загальна і особлива, то ніяких радикальних змін у системі криміналістики не вбачається. Тим більше, що система навчальної дисципліни "Криміналістика" повинна, за думкою автора, залишитися традиційною, тобто такою, що складається з чотирьох розділів: загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактики і криміналістична методика розслідування, оскільки відмова від такої системи призведе до таких прогалин, заповнити які нині не видається можливим (с.190). Проте автор не пояснює, що це за "прогалини" і чи можуть вони бути поповнені в майбутньому.

6. Викладаючи положення щодо розвитку криміналістики в Україні у другій половині XX - на початку XXI ст. (Розділ 4), автор чомусь обмежується розглядом такого розвитку лише в судово-експертних установах Міністерства юстиції та в органах досудового розслідування і експертно-криміналістичних підрозділах МВС України. Хоча в попередньому розділі цілком слушно досліджувався розвиток криміналістики в навчальних закладах і науково-дослідних установах, а також в криміналістичних наукових виданнях та заходах(підрозділи 3.4, 3.5). Бажано було б розглянути ці питання і в останньому розділі дисертаційного дослідження.

Зазначені зауваження у своїй більшості мають дискусійний або уточнюючий характер, містять певні побажання, а тому не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

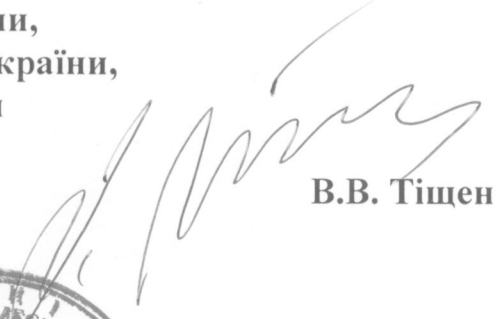
ВИСНОВОК

За своєю актуальністю, науковою новизною, значенням результатів дослідження для теорії і практики дисертація В.В. Юсупова "Криміналістика в Україні у XX- на початку XXI ст. (історико - теоретичне дослідження)" є завершеною монографічною працею, яка вирішує важливу наукову проблему з визначення концептуальних засад виникнення і становлення криміналістики в Україні та перспективних шляхів її подальшого розвитку.

Представлене дослідження відповідає теоретико-методологічному рівню дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а також тих вимог, які ставляться Міністерством освіти і науки України. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 12.00.09 -кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність та "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор - Юсупов Володимир Васильович заслуговує на присудження йому ступеня доктора юридичних наук.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри криміналістики
Національного університету
"Одеська юридична академія"
26 грудня 2018 р.

В.В. Тіщенко

Підпис В.В. Тіщенка завіряю
Проректор з наукової роботи
НУ "Одеська юридична академія"
доктор юридичних наук, професор

Г.О. Ульянова

